

Дени Талон (*Denis Tallon*)
професор Универзитета Париз II

САНКЦИЈЕ ЗА НЕИЗВРШЕЊЕ УГОВОРА У ФРАНЦУСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ПРАВУ*

Упоредно право не треба да се занима само за институције које су потпуно супротне у различитим правима. Оно може бити исто толико интересантно када се бави појмовима који имају универзалну вредност. Јер у том случају оно омогућује да се провери да ли та вредност за коју се тврди да је универзална није можда настала као резултат неразумевања или неспоразума.

Такав приступ је неопходан поготово кад је реч о уговору. Наиме, могло би се помислити да уговор, бар кад је реч о несоцијалистичким земљама, представља једну такву универзалну вредност. Но, мало дубље истраживање показује да то ни издалека није тако особито кад је реч о поређењу романо-германског система и система *Common Law*-а. Веома је упутно, у том погледу, упоредити како је један француски писац Рене Давид (*René David*) изложио енглеско уговорно право, а један енглески писац Бари Николас (*Barry Nicholas*), изложио француско уговорно право (у књизи изашлој недавно, 1982). Овакво подробно поређење сада настоји да реализује једна француско-енглеска група под патронатом француског националног центра за научна истраживања (*CNRS*) и енглеског истраживачког центра за друштвене науке. Циљеви овог истраживања су и теоријски и практични. С једне стране оно треба да осветли најопштије и најбитније проблеме уговорног права. Осветљавајући те разлике, мање или више скривене, оно треба, с друге стране да помогне и француским и енглеским правницима-практичарима, да боље разумеју једни друге и да, када уоче наведене разлике, умање њихове последице употребљавајући за то погодне уговорне одредбе.

Истраживање је у току и када буде завршено биће публиковано. На овом месту не можемо изложити целину тог подухвата. Али, на једном малом узорку могуће је показати од каквог је значаја овакво истраживање. За ту сврху изабрао сам само један пример: санкције за неиспуњење уговора, или, оно што енглески правници називају *remedies*. Овај појам веома је значајан за енглеско право, ако се само подсетимо њихове изреке *remedies precede rights* (правна средства претходе субјективним правима).

Да ли неизвршење уговора доводи до истих последица и у једној и у другој земљи? На први поглед рекло би се да је тако. Међутим,

* Текст предавања које је професор Талон, директор Института за упоредно право у Паризу, одржао октобра 1984. године на Правном факултету у Београду.

дубље испитивање показује да то ни изблиза није случај, што ће се моћи утврдити кроз анализу појединих правних средстава и њиховог узајамног деловања. То нас, дакле, упућује да најпре испитамо лезезу правних средстава, а затим њихову хијерархију.

I. ПРЕГЛЕД ПРАВНИХ СРЕДСТАВА

На први поглед рекло би се да су средства која стоје на располагању уговорницима у обема земљама иста.

1. Испуњење у натури

Испуњењем у натури, поверилац добија оно што је очекивао да ће добити од дужника који никако није хтео да испуни обавезу. Отуда, изгледа да је овакво испуњење најефикасније решење у спору у којем су два уговорника супротстављени један другоме.

У француском праву ова мера настаје на основу саме формуле извршења. Она је придодата судској одлуци на основу које се дужник осуђује на испуњење: поверилац може прибећи (јавној) принуди да би постигао извршење. У енглеском праву то је правно средство у систему *Equity*-а, тзв. *specific performance*: суд упућује наредбу дужнику и ако је овај не изврши, он тиме чини и грађанскоправни деликт и кривично дело — *Contempt of Court*. Међутим, као што ћемо видети, енглеско право поставља веома стриктне услове за досуђивање *specific performance*. Исто тако, принудно извршење се у пракси ретко примењује и кад је реч о француском праву. Најпре то претпоставља сагласност органа управе, а они из разних разлога могу одбити да је дају. Приметимо ипак да овакво одбијање управе пружа могућност повериоцу да поднесе тужбу за накнаду штете против државе: разлози општег интереса којима се објашњава ово одбијање не би требало да проузрокује штету појединачном повериоцу. Отуда, и у једној и у другој земљи предност се даје индиректним путевима испуњења у натури. Неки од тих путева су традиционални и налазе се и у француском праву у члановима 1143. и 1144. Француског грађанског законика као и у *Case — Law*-у у Енглеској. Класичан пример је куповина ради покрића (*l'achat de remplacement*) у случају неиспуњења од стране продавца. Али то може бити такође у случају повреде обавезе која се састоји у нечињењу, (рушење онога што је учињено на рачун дужника). У свим овим случајевима, дужник није принуђен да било шта чини: он дугује само накнаду штете.

У француској судској пракси изграђен је један оригиналан начин да се дужник подстакне на испуњење обавезе а да то ипак не доведе до директне принуде. То је институција астрент (*astreinte*) о којој није на одмет рећи пар речи.

Астрент (*astreinte*) је мера коју одређује суд и која се састоји у наређењу да се изврши једна обавеза, по којој ако дужник не измири дуг, мора да плаћа повериоцу једну знатну своту, која се утврђује за сваки дан, недељу или месец задоцњења, и евентуално као прекршај обавезе која се састоји у нечињењу. Она има обележје притиска, уто-

лико што утиче на дужника да добровољно испуни своју обавезу из страха да ће морати да плати високу своту новца која уз то расте сразмерно његовом опирању. Као такав астрент се може употребити и изван уговорног права.

Реч је, дакле, о творевини судске праксе која је била установљена још у старом праву (пре француске револуције), али која се све доскора није ослањала ни на један законски текст. Из тога је произлазило да је основ астрента био прилично неодређен. Особито је било тешко да се утврди у чему се он разликује од накнаде штете у случају задоцњења, када се има у виду да у оном облику који је највише употребљаван астрент треба да буде ликвидираан ако дужник испуни обавезу, а то значи да суд може смањити његов (теоријски) износ. Да ли би у том случају астрент требало смањити на износ накнаде штете због доцње? Ово схватање је било заступљено у делу судске праксе, као и у једном закону од 21. јула 1949. године (који је још увек на снази) а који се односио на астренте утврђене од стране судова у случајевима исељавања из стана. Овакво становиште одузимало је овој установи највећи део њене ефикасности. Отуда је, по схватању једног писца, остајала само претња ригорозног одмеравања износа накнаде штете. Ипак, у судској пракси је преовладало супротнo становиште и оно је прихваћено и у закону од 5. јула 1972. године, који у својим члановима 5 до 8 даје коначни изглед овој установи. Према томе становишту астрент је независан од накнаде штете.

Не улазећи у појединости уређивања, могли бисмо указати на основна обележја установе астрент. Прво обележје састоји се у томе, што је то једна мера извршења судских одлука, коју суд може изрећи по службеној дужности. Она, дакле, има наглашен процесни карактер.

Такође, реч је и о акцесорној мери која претпоставља да је извршена пуноважна исплата главне обавезе.

Најзад, то је мера притиска: као и уговорна казна, она делује у циљу застрашивања и независна је од стварног износа штете, јер се износ накнаде штете додаје на астрент. Обележје притиска је мање или више наглашено с обзиром на то да ли је астрент провизоран или коначан. Провизоран астрент (то је најчешћи облик у којем се појављује, а кад ништа није речено, овај облик се претпоставља: члан 6 Закона) означава да ће га суд укинути после коначног испуњења (или неиспуњења). У том погледу суд располаже дискреционим правом: он га може умањити (да га повећа не може) и укинути. Суд ће донети одлуку имајући у виду дужниково понашање с обзиром на околности и његове имовинске могућности. Коначан астрент је још више застрашујућ, јер његов износ суд не може мењати. Овде ће дужник у сваком случају бити осуђен да плати аритметичку суму која се добија множењем износа са дужином трајања (изузев у случају делимичног испуњења, када ће суд приступити пречишћавању). Оваква, коначна астрента се ретко изриче и суд је дужан да у пресуди изречно нагласи да астрент има обележје дефинитивности. То је последња мера у односу на дужника чија је несавесност несумњиво потврђена.

Астрент је веома раширен у пракси и његова ефикасност је несумњива. Али ни то не важи у потпуности, јер та ефикасност претпоставља да дужник има средстава из којих би се наплата могла извршити. Наиме,

намирење астрента се обавља у извршном поступку и не ужива никакву привилегију у случају дужниковог стечаја. У наведеном обележју ефикасности налази се највеће оправдање за његову примену. Понекад се ова мера назива приватном казном. Казнени карактер огледа се у дужниковом понашању које се осуђује, а приватни карактер у томе, што он користи једино повериоцу и само њему. И управо ту се налази његова слаба тачка. Астрент омогућује повериоцу обogaћење без истинског оправдања. Отуда је у току дискусије о закону из 1972. г. било предлагано да се његов износ или дели између државе и повериоца, или да постане имовинска санкција у корист државе. Оба ова предлога су била одбијена у Парламенту.

У Енглеском праву астрент не постоји и могло би се чак рећи да он запрепашћује енглеске правнике. Познато је, уосталом, да се у енглеском праву поништава клаузула о уговорној казни — што није ништа друго него уговорни астрент — кадгод ова клаузула не представља измирење унапред и разумно одређене накнаде за уговорну штету, него казну која је утврђена као средство притиска.

2. Раскид уговора због неизвршења

Раскид уговора због неизвршења се налази и у једном и у другом праву (у енглеском праву: *rescission for breach*). Раскид уговора почива на једноставној идеји да је боље прекинути трајање уговора, ако је његово извршење доведено у питање услед тога што једна страна није испунила своју обавезу. У француском праву раскид проглашава суд, а у енглеском праву незадовољни поверилац једностраном изјавом воље. Ова основна разлика има за последицу и друге изведене разлике. Иако судски раскид изгледа тежак за примену, он уистину показује велику гипкост. Суд који оцењује неизвршење, има дискреционо право да процени да ли уговор треба окончати или не: он узима у обзир значај који може имати неизвршење уговора (делимично или потпуно) води рачуна о општој равнотежи уговора, о мањој или већој могућности да се ствари доведу у ред, као и евентуално о понашању дужника и повериоца. Он исто тако може, одбијајући раскид, досудити само накнаду штете или дати рок милости дужнику, ако сматра да је извршење још увек могуће. Насупрот томе, у енглеском праву је веома значајно одредити случајеве у којима поверилац може окончати уговор: то представља разраду појма *fundamental breach* који је из енглеског права у знатној мери преузет у Конвенцију Уједињених нација о међународној продаји робе од 1980. године (пошто је био унет и у Хашки једнообразни закон из 1964. године). Овај појам се ослања на појам битних одредаба уговора сходно једном прилично сложеном систему разликовања на битне (*conditions*) и небитне одредбе (*warranties*), што постаје још заплетеније када се појави трећа врста одредаба тзв. *innominate terms* код којих за одређивање да ли постоји или не постоји право на раскид није важно каква је природа повређене уговорне одредбе, него какве су последице неизвршења.

И тако се у енглеском праву судска контрола остварује *a posteriori*, у случају ако дужник сматра да је поверилац погрешно тражио раскид, док се у Француској она остварује *a priori*.

Француско право је у толикој мери привржено судској контроли да кад су странке уговориле (што је уопште узев дозвољено) одредбу да се уговор раскида по самом праву, судови ипак настоје да врше какву-такву контролу. У таквом случају суд може само да утврди да уговор није извршен и да констатује његов престанак по самом закону; али он испољава тежњу да ове одредбе тумачи рестриктивно и тражи да поверилац стави дужника у доцњу и да читаво функционисање подвргне захтеву савесности.

3. Накнада штете

И у једној и у другој земљи то је опште правно средство, које може или да замени или да допуни остала средства. У француском праву чак, о накнади штете се говори као о испуњењу у еквиваленту. У енглеском праву, досуђивање накнаде појављује се као најглавније правно средство.

И у француском и у енглеском праву, накнада уговорне штете регулисана је унеколико другачије него накнада штете из деликта, мада су често узајамно испреплетене. Али у Француској је накнада уређена на општи начин: она обухвата све облике штете: имовинску, моралну, телесне повреде, са изузетком штете која настаје због неисплате одређене своте новца, што је уређено члановима од 1153 до 1156 Француског грађанског законика. Енглеско право има такође посебна правила за новчане обавезе, али кад је реч о накнади штете у случају телесне повреде, примењују се скоро искључиво правила о деликтној одговорности, чак и у случају када је штета настала као последица неизвршења уговора. Треба рећи да је разлика између деликтне и уговорне одговорности мање наглашена у енглеском него у француском праву у којем преовлађује концепт некумулирања двеју одговорности.

Може се запазити да су правила у француском праву (чланови 1146 до 1152) веома уопштена и да остављају широк простор судовима у првој инстанци. Одмеравање накнаде је у њиховој сувереној надлежности и контрола Касационог суда има чисто формалан карактер. На супрот томе, енглески судови су изградили систем веома прецизних правила која се примењују игром правила о преседану и која остављају много мање слободе нижим судовима.

Не улазећи у подробније поређење, треба указати на једну привидну сличност и на једну јасну разлику.

Уистину и у једном и у другом праву наилазимо на захтев предвидљивости штете, у члану 1150 Француског грађанског законика за француско право и у правилима из одлуке *Hadley v. Baxendale* из 1959. године у енглеском праву. Али док се у француском праву овај захтев појављује као посебан услов, независан од карактера штете (упоредити чланове 1150. и 1151. ФГЗ) у енглеском праву овај захтев представља начин да се одреди карактер штете: штета је удаљена (*remote*) када се није разумно могла очекивати да ће настати као последица неизвршења уговора.

У Француској овај захтев је конкретан и субјективан, и објашњава се разлозима који су својствени уговорној одговорности: закључујући

уговор свака страна мора да одмери ризик у који улази. У Енглеској, овај захтев је објективан. Као елемент саме штете, предвидљивост је апстрактна и односи се на одређени степен вероватноће (уосталом уз извесне особености на њу наилазимо и када је реч о деликтној одговорности) из чега могу произаћи значајне разлике у одмеравању накнаде штете. Уз то у француском праву ограничење накнаде не предвидљиву штету не примењује се у случају кад је штета проузрокована грубом непажњом или злом намером — што не постоји у енглеском праву.

Из овога се види колико је потребно да се не поуздајемо у привидне сличности.

Одмеравање накнаде, иако полази од истог начела, а то је начело потпуне репарације штете, испољава се технички потпуно различито. Насупрот традиционалном двојству обичне штете и измакле користи (чл. 1149) који води порекло из римског права, енглеско право разликује *expectation interest* и *reliance interest*. Ово теоријско схватање које је нарочито развијено у Сједињеним Државама и које је доцније прихваћено и у Енглеској, омогућава повериоцу избор: он може захтевати било да буде стављен у положај у којем би био да је уговор испуњен или (и ту је реч о алтернативи) да буде стављен у положај у коме би се налазио да уговор није био закључен (*reliance interest*). И ту бисмо лако могли пасти у искушење, потпуно погрешно, уосталом, да извршимо поређење са обичном штетом, што би требало да буде *reliance interest* и са изгубљеном користи што би била *expectation interest*. Јер, ако се још може рећи да је изгубљена корист један *expectation loss*, обична штета може да буде или *expectation loss*, или *reliance loss*. А енглески поверилац не може добити и једно и друго.

Практично, резултати до којих се долази у једном и у другом праву нису толико различити, јер типична ситуација *reliance interest* а то ће рећи трошкови које је једна страна уложила очекујући испуњење уговора који је одбачен пре него што је и био примењен, могу бити покривени формулом из члана 1149 Француског грађанског законика. Но савим је сигурно да француски правници имају тешкоћа када треба савладати енглески систем. Дијалог иде доста тешко и размисљање се мора ослањати на конкретне случајеве да би се могао схватити систем једног и другог права.

Супротности између француског и енглеског права постају много значајније када се почну упоређивати правна средства једна са другима.

II. ХИЈЕРАХИЈА ПРАВНИХ СРЕДСТАВА

Да ли у једном и у другом праву постоје правна средства која имају привилеговано место? У овој тачки постоји јасно раздвајање (одвајање једног од другог правног система) бар кад је реч о принципу. Јер изгледа да се у последњих неколико година уочава извесно приближавање.

1. Традиционално одвајање једног система од другог

Енглеско право је веома јасно: нормално средство је досуђивање накнаде штете. У овом погледу често се наводи формула Оливера Вен-

дела Холмса (Oliver Wendell Holmes): „Дужност да се држите уговора у *Common Law*-у означава предвиђање да ћете у случају да га се не држите морати да платите накнаду штете и ништа више од тога. Укратко, дужник се увек може ослободити обавеза из уговора плаћајући накнаду штете. Његова је обавеза у неку руку алтернативна. Онима који су привржени обавезној снази уговора, може изгледати да је ово правило цинично. Насупрот томе, *specific performance* испуњене обавезе онако како је уговорена је изузетно: његово досуђивање зависи од стриктних услова и уз то судска одлука је увек дискрециона. У конкретном случају, потребно је најпре да досуђивање накнаде није адекватно утврђеној штети (што указује на приоритет коју има ово друго средство — накнада). То ће бити случај када је предмет уговора јединствен или када је висина штете коју је претрпео тужилац неодређена, или ју је тешко одмерити. На другој страни, принудно извршење не сме да, у односу на дужника, представља примену грубости. Најзад „налог“ (да се приступи извршењу) биће одбијен, ако суд не би могао да надгледа како се оно остварује. Речју, принудно извршење ће врло ретко бити одређено, упркос врло великој ефикасности, и поверилац ће се најчешће окренути другом средству — накнади штете. Кад је реч о француском праву, изгледа да се у њему не даје предност ниједном средству. Као што се наводи у члану 1184. Француског грађанског законика, поверилац може или тражити принудно извршење или захтевати раскид и накнаду штете. За алтернативу у овом случају није постављен никакав услов. Свакако, има један члан у Француском грађанском законнику који изгледа да приближава француско право енглеском: то је члан 1142. према којем, уколико дужник не испуни обавезу која се састоји у чињењу или нечињењу, обавеза се своди на накнаду штете.

Ако се текст Закона тумачи буквално, рекло би се да он поставља начело одбијања принудног извршења, изузев у случајевима који су предвиђени у члановима 1143 (рушење онога што је подигнуто на рачун дужника) и 1144 (извршење обавезе чињења од стране трећег лица на рачун дужника). У ствари члан 1142. не представља више позитивно право — ако га је икада и представљао. Он пре изражава једно правило разумног понашања: принудно извршење не може се захтевати ако би директна принуда било у моралном или у материјалном погледу била немогућа, особито ако би принуда била неприхватљива зато што би у односу на дужника могла представљати грубу повреду личних слобода.

И тако, поверилац у француском праву може изабрати оно средство које му највише одговара. Међутим, суд има могућност да контролише извршни избор, јер осим када је у уговору предвиђена одредба о раскидању уговора по самом праву, и изузетака предвиђених у закону, суд је тај који одлучује у крајњој инстанци и он не мора да се обазире на тужиочев избор. У ствари, он ову контролу обавља дискретно настојећи само да осујети злоупотребе или преваре (од стране повериоца).

Стиче се утисак да је супротност између два система веома јасна. Ипак изгледа да је садашња еволуција ублажава.

2. Приближавање

Од пре неких двадесетак година, енглеско право изгледа да смањује своју одбојност према испуњењу у природи, бесумње због тога што судови

сматрају да оваква солуција представља у знатном броју случајева нај-адекватније средство. Тако смо, на пример, усред петролејске кризе, могли видети енглеске судове како наређују снабдевачу да испоручи обičани петролеј (нафту), а не да плати накнаду штете, што би наручиоцу мало користило да се снабде на тржишту које је било поремећено. Шта више, енглеско право иде још даље у том правцу јер омогућава запосленом да буде враћен на посао, ако је био незаконито отпуштен, што француско право, уз ретке изузетке, не прихвата. Такође, у енглеском праву се све више успоставља гипкост у правном уређивању ових средстава, и тако приближава гипкости која постоји у француском праву. Као противтежа овој гипкости долази до све већих овлашћења судова. А то потврђује општу тенденцију која води јачању улоге суда.

Овај кратак поглед на једну од бројних области у поменутом уредноправном истраживању, указује на проблеме који се у оваквом послу јављају: то су најпре тешкоће у комуникацији, а затим и опасност која прети од сличности које постоје на површини посматраних појава, али на другој страни, овакво истраживање омогућује и то да се дубљим сагледавањем савладају наведене тешкоће.

(С француског превео: М. Орлић)

Denis Tallon, Professor of the Faculty of law in Paris, France

SUMMARY

SANCTIONS FOR NON-IMPLEMENTING CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN FRENCH AND ENGLISH LAWS

The article deals at the beginning with various legal remedies, to be followed by their mutual relations and priority order. The author emphasizes that the review of legal remedies at first sight may look identical in both legal systems. This relates to fulfilment in goods, to rescission of contract, and to the compensation of contractual damage.

Fulfilment of contract in goods in French law exists already on the ground of the very formula of discharging, which is contained in the judicial decision. In English law this remedy is within the system of equity.

There exists in French law a specific institution which indirectly influences the debtor to fulfil his contractual duty. This is *astreinte*, i.e. a measure consisting of a duty of debtor to pay certain amount of money in case of non-fulfilment, which amount is determined by the court.

English law does not know of the institution of *astreinte* and, moreover, English lawyers do not approve of it.

Rescission of contract due to non-fulfilment is another legal remedy existing in the two legal systems. Only in English law creditor rescinds the contract by unilateral act of his, while in French law this is effected by the court.

Finally, in both systems compensation of contractual damage is envisaged as a legal remedy in this sphere. Compensation of damage may complete remaining legal remedies or it may be ordered by court instead of them.

The second part of the article deals with mutual relations existing between mentioned remedies, as well as with their relevant order of priority within the legal system.

In English law normal legal remedy is ordering a compensation of damage by court. In principle, debtor can always exempt himself of the contractual duty by paying compensation of damage. As far as French law is concerned, it seems that no remedy enjoys any particular priority. It is set forth in article 1184 that creditor may either compel the debtor to

fulfil his duty, or request the rescission of contract and the compensation of damage. However, the judge is authorized to control creditor's choice, so that, in the final analysis, he is the one deciding on the matter.

These are the differences between the two systems. However, one may note in recent times certain approach of conceptions discussed. It seems that since some twenty years ago the English law abandons its standpoint of resisting the fulfilment in goods. Moreover, in some specific cases English law goes even further than the French one.

Denis Tallon, professeur à la Faculté de droit de Paris, France

RÉSUMÉ

LES SANCTIONS DE L'INEXECUTION DU CONTRAT EN DROIT FRANÇAIS ET EN ANGLAIS

La première partie de l'article est consacrée à l'éventail des remèdes juridiques, qui semble bien à première vue être le même dans les deux pays: exécution en nature, résolution du contrat, dommages-intérêts. Cependant une étude analytique révèle des différences sensibles.

L'exécution en nature existe en droit français du seul fait de la formule exécutoire opposée au jugement qui condamne le débiteur à exécuter. En droit anglais, c'est le remède de l'Equity de specific performance. Ensuite la pratique judiciaire française qui a élaboré le procédé de l'astreinte avec son caractère comminatoire n'est pas connu en Angleterre.

La résolution du contrat pour inexécution se retrouve dans l'un et l'autre droit (en anglais, *rescission for breach*). Seulement, en droit français c'est le juge qui la prononce, alors qu'en droit anglais c'est le créancier déçu qui déclare unilatéralement le contrat résolu.

Enfin, les dommages-intérêts représentent dans les deux pays le remède passe-partout, qui peut soit remplacer, soit compléter les autres. En droit français, même, on parle souvent d'exécution par équivalent. En droit anglais, l'attribution de dommages-intérêts apparaît comme le remède majeur.

Dans la seconde partie, l'auteur expose la hiérarchie des moyens juridiques dans les deux systèmes juridiques.

Le droit anglais est très net: le remède normal est l'attribution de dommages-intérêts. Le débiteur peut toujours se libérer en payant des dommages-intérêts. Son obligation est en quelque sorte alternative.

Le droit français, quant à lui, ne semble privilégier aucun remède. Comme l'exprime l'article 1184, le créancier peut ou forcer l'autre à l'exécution ou demander la résolution avec dommages-intérêts. L'alternative n'est assortie d'aucune condition. Son choix est cependant contrôlé par le juge, et c'est le juge qui décidera en dernière analyse sans être tenu par le choix du demandeur.

Ainsi, l'opposition paraît assez nette entre les deux systèmes.

Le droit anglais semble abandonner depuis une vingtaine d'années son hostilité à l'égard de l'exécution en nature, sans doute parce que les juges considèrent que celle-ci constitue dans bien des cas le remède le plus adéquat. Et parfois le droit anglais va même plus loin que le droit français, puisqu'il accepte d'ordonner la réintégration d'un préposé illégalement congédié, ce que refuse, sauf cas exceptionnels, le droit français.